

**Prensa popular valenciana en la Renaixença:
*El Pare Mulet i El Bou Solt***

Ferran Campos i Climent
Universitat de València

1. Introducció

La premsa és un element clau en el moviment de la Renaixença. Pel que fa a la de caràcter popular, hi ha *El Pare Mulet* i *El Bou Solt*, dos setmanaris satírics i suposadament “impolítics” publicats a València l’any 1877 i dirigits per Constantí Llombart “en molta por y poca vergoña,” com resa el mateix volum que els recull. Gràcies a aquestes publicacions, podem resseguir l’actualitat política, cultural i social de la València de finals del segle XIX; una actualitat, aquella, que de vegades entronca amb el nostre present. És la crònica d’un temps que Llombart ens mostra a través de les seues ulleres, sempre crítiques i sarcàstiques amb l’oligarquia. Per això i per allò, aquests papers són esmentats sovint com un exemple dels periòdics que van nàixer amb l’objectiu, entre d’altres, de divertir el públic. Tanmateix, són encara uns documents poc coneguts. I és que, llevat d’alguns comentaris breus, ningú no els ha descrit de manera pregona. El nostre objectiu, doncs, és presentar el context en què apareixen, descriure els aspectes formals d’*El Pare Mulet* (a partir d’ara, EPM) i d’*El Bou Solt* (d’ara endavant, EBS), analitzar quins són els temes que s’hi tracten i, finalment, apuntar-ne l’adscripció politicoidentitària i el model de llengua.

2. Context

L’aparició d’EPM i EBS es produeix durant la Restauració, un sistema basat en tres pilars fonamentals: monarquia, exèrcit i església. La forta inestabilitat social i política que caracteritza el segle XIX va tenir un episodi clau el 29 de desembre de 1874 quan s’esdevingué el pronunciament militar a Sagunt del general Arsenio Martínez Campos que va precipitar l’entronització d’Alfons XII, com a rei d’Espanya, el gener de 1875. La Restauració pretenia preservar la influència de les classes conservadores mitjançant l’alternança en el poder, el bipartidisme i el caciquisme (Yanini). Així, aconseguien impedir l’accés al poder als sectors més progressistes, que maldaven per imposar els interessos de la xicoteta i mitjana burgesia i de les classes populars.

Anteriorment, aquesta distinció entre conservadors i progressistes va servir també per analitzar la Renaixença, que en el cas valencià estava encapçalada per Teodor Llorente i Constantí Llombart, respectivament. A hores d’ara, els investigadors prefereixen parlar de sensibilitats o corrents més que de grups rígids i enfrontats. Rafael Roca ha demostrat que hi va haver una certa relació cultural i literària entre un i l’altre autor, almenys des de la dècada dels anys setanta (Roca 2005, 79). Així, malgrat que “entre ells dos no arribà a establir-se mai, en cap moment, una relació ni íntima ni emotiva,” conclou que “més que personatges contradictoris esdevingueren líders complementaris” (Roca 2005, 81).

D’altra banda, no hem de perdre de vista la revolució industrial, que afavorí l’eclosió del periodisme i de la premsa escrita, un fet que s’explica també per l’incipient interès dels ciutadans per la política (Luis) i, en part, per l’augment dels índexs d’alfabetització (Figueras i Puigvert). El període cultural de la Renaixença inicia el camí de la premsa moderna en català, i és precisament al País Valencià on, segons Ferrando i Nicolàs, comencen a aparèixer aquestes publicacions. Més encara, a partir de la Restauració alfonsina, que coincideix amb l’etapa de plenitud renaixencista, la premsa

popular adquireix més importància (333).¹ Una idea en què Francesc Martínez coincideix i afegeix:

Per tot arreu apareixen revistes humorístiques, tot destacant València com a centre de major producció. Aquestes publicacions tenen una periodicitat majoritàriament setmanal, una imitació del model francès de les gasetes. La premsa satírica és política i alhora pedagògica: vol educar i despertar al poble mitjançant l'humor. [...] entre 1877 i 1895, hi ha una nova eclosió de premsa satírica, tot destacant *El Pare Mulet* i *El Bou Solt*, dirigides per Constantí Llobart (Martínez, 25).

Aquesta situació política, amb tot, condicionarà el periodisme del moment. No serà fins la Llei d'imprensa del 1883 que s'eliminarà la figura del censor i els tribunals de premsa. Si bé la Constitució de 1876, en l'article 13, reconeixia als ciutadans el dret a "emitir libremente sus ideas y opiniones, ya de palabra, ya por escrito, valiéndose de la imprenta o de otro procedimiento semejante, sin sujeción a la censura," encara pesava –i molt– el primer Decret sobre la premsa, de 29 de gener de 1875, en el qual es preveia la necessitat d'una llicència prèvia; la suspensió d'una publicació, el segrest d'exemplars i la instauració de la censura governativa; la prohibició d'atacar directament o indirecta el sistema monàrquic i constitucional, entre d'altres mesures (Soria, 12-13). En conseqüència, el poder supervisarà i fins i tot censurarà, com és el cas que ens ocupa, les publicacions que qüestionen aquell sistema polític.

3. Aspectes formals

El setmanari EPM va patir els efectes de la censura. Per poder continuar el projecte periodístic, el director, Constantí Llobart (València, 1848-1893), va haver de canviar el títol i la capçalera de la publicació. És per això que cal distingir-hi dues etapes: la d'EPM, que va des del 6 de gener fins al 3 de març de 1877; i la d'EBS, del 28 d'abril al 3 de novembre del mateix any. En la primera etapa, es publiquen nou números amb una periodicitat molt irregular. En la segona, s'estabilitza l'aparició del setmanari. Es publiquen 26 números i dos d'extraordinaris, sense numerar, que degueren veure la llum entre el 15 i el 22 de setembre i entre el 7 i el 13 d'octubre, respectivament.

La suspensió d'EPM es produí per haver publicat en un full solt una il·lustració caricaturesca del rei Alfons XII (Navarro Cabanes, 63). En paraules de Francesc Pérez i Moragón, la caricatura "al·ludia a l'escàs entusiasme popular amb què València havia rebut la visita del rei" (Pérez i Moragón, 44). Encara més, Martínez i Bordería (119) identifiquen la il·lustració que apareix entre les pàgines 68 i 69 d'EPM amb l'original que en va provocar la suspensió. I Ricard Blasco, per la seua banda, identifica el responsable de la interrupció: el governador Fermín Figueras (Blasco, 29). Què va ocórrer una vegada suspès? D'acord amb el mateix Navarro Cabanes,

al ser suspès el periòdic lo director Llobart publicá una fulla en quart, donant conte de lo ocorrit i que per contrate celebrat en el señor Lluch Soler, director de *El Mosquito*, serviria als seus suscritors en este periòdic hasta que poguera tindre el permís pera publicar *El Bou Solt*, substituït de *El Pare Mulet* (Navarro Cabanes, 63).

Hauran de passar pràcticament dos mesos fins que Llobart aconseguís els permisos per publicar el "nou" periòdic. Es tracta d'una vertadera continuació, amb el

¹ La relació de publicacions aparegudes en aquest període històric és certament elevada. Per a fer-se'n una idea només cal recórrer al *Catalec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en nostra llengua y publicada en Valencia: 1586-1927* (1928), de Josep Navarro Cabanes, o a *La premsa del País Valencià (1790-1983)* (1983), de Ricard Blasco, qui ha recollit més de 1.000 publicacions periòdiques locals i especialitzades.

mateix format, la mateixa estructura i gairebé els mateixos continguts que l'anterior. Per tant, malgrat el canvi de capçalera, EPM i EBS formen part d'un mateix projecte periodístic. Tant és així que Joan Givanel i Mas va afirmar:

probablement que aquesta idea de cercar un setmanari per a publicar-lo, cas que li fos suspès el que publicava, la tenia ja pensada des del primer número, puix que, en la capçalera hi ha aquesta quarteta: “No hia un bicho mes resolt / a embestir sinse clemència / qu'un flare que te llisensia / pa fer quant bullga *El Bou Solt*” (Givanel, 504).

En efecte, si parem esmenten, observarem que el lema d'EPM també dóna compte de la continuïtat: “setmanari impolític y bòu sòlt.” D'una banda, EPM anuncia premonitòriament el nom del “nou” periòdic en la seua capçalera. De l'altra, EBS recupera la figura del pare Mulet i les seues missions i sermons, que continuen apareixent en aquestes pàgines. Encara hi ha dues raons més, ben clarividents, que justifiquen la connexió entre ambdues publicacions. En primer lloc, la crida als subscriptors “á qui fasa falta algun numeret d'els publicats hasta el dia, pera completar la colecció d'*El Pare Mulet y El Bòu sòlt*, que s'apresuren á reclamarlo” (EBS, 112). I, en segon lloc, el fet de seguir la numeració iniciada en EPM, de manera que la primera plana d'EBS és la número 73. Llombart volia facilitar la col·lecció de tot el seu projecte periodístic i, en conseqüència, decideix numerar les planes. Hem d'alertar, però, de diversos errors: en les pàgines 131, 134 i 253, figuren per equivocació els números 141, 144 i 452 respectivament.

En general, les característiques formals d'EPM i EBS es corresponen amb les de la premsa d'espardenya d'autors com Bonilla, Bernat i Baldoví, Liern o Peiró, a saber: “huit pàgines i format de 20 per 16 centímetres, a una columna, presidit per un gravat a la portada” (Martínez i Bordería, 122). El gravat d'EPM, segons Navarro Cabanes (63), representa “un flare prenint rapé, [dibuixat] a ploma.”² Altrament, per a Martínez i Bordería simbolitza “allò del frare girant-li les orelles a un porc perquè començara a llançar crits” (Martínez i Bordería, 123), una anècdota que relata el mateix frare en el tercer número.

D'altra banda, en la capçalera d'EBS s'observa el “gravat en fusta d'un flare de sent Domingo predicant desde el pulpít” (Navarro Cabanes, 64). En aquest cas, de més a més, es pot llegir una expressió en castellà –“maldito sea”–, que recorda a les paraules que, segons s'explica en el primer número d'EBS, el pare Mulet hauria proferit a Roma i gràcies a les quals s'hauria guanyat el títol de “bou solt” (EBS, 74-75). La capçalera es transforma en els dos número extraordinaris, en els quals el gravat és ara un bou, en consonància amb el tema que es tracta, la tauromàquia. Igualment, en el número 22 d'EBS, el disseny de la portada es dedica a la memòria de les víctimes del bombardeig a València com a conseqüència de la insurrecció federalista de l'octubre de 1869, un fet que palesa la sensibilitat republicana del setmanari malgrat que es referisca a “totes” les víctimes “sense distinció de colors polítics” (EBS, 245).³

Un altre interrogant en relació amb els aspectes formals és el títol. Qui era aquest pare Mulet i per què Llombart titula així el seu setmanari? En el “número prospecte” d'EPM, el Motilón –que segons el *Diccionari històric del valencià col·loquial: segles XVII, XVIII i XIX* significa ‘ximple, babau’ en aragonès (Martí Mestre 2006, 373)– signa l'article introductori (EPM, 3-5), amb el qual dóna a conèixer la publicació i es refereix al reverend pare Mulet, el frare de sant Domènec, a qui han cercat pertot perquè

² Cal aclarir, per a qui no ho sàpiga, que el rapé era una mena de tabac en pols que s'aspirava pel nas.

³ Així mateix, hem identificat un error en la data d'aquest número. Així, tot i figurar “dilluns 7” en la portada advertim que, en realitat, el 7 era diumenge.

retorne. Parlem, efectivament, de Francesc Mulet (Sant Mateu del Maestrat, 1624 - València, 1675), qui va escriure, en el segle XVII, poesia satírica i profana en valencià. Constantí Llobart coneixia el seu nom, tenia constància i un més o menys profund coneixement de la seua obra i interès. De fet, el 1876 reedità algunes de les seues obres en el recull *Obres festives*, que inclou el famós *Tractat del pet*.

Així doncs, podem deduir que el periòdic pren nom d'aquest frare, satíric, popular i que continuà conreant el valencià, amb la finalitat d'impartir "sermons" i denunciar la immoralitat. En certa manera, Llobart homenatja la figura de Francesc Mulet. Però també la utilitza com a llicència per a llançar-se a la crítica de tothom, perquè no hem de perdre de vista que l'església tenia via lliure a l'hora de comentar, censurar o jutjar la realitat (Martínez i Bordería, 123). El pare Mulet s'erigeix en la veu que impartirà doctrina tant en la primera etapa com en la segona, en què mantindrà el protagonisme. Quant al nom d'EBS, cal recordar l'expressió valenciana "donar més faena que un bou (o un porc, el del pare Mulet) solt," que, segons el *Diccionari català-valencià-balear*, significa 'causar molts treballs o molèsties'. Pensem, també, que la cornamenta d'aquest animal serveix per a envestir i "topar." Així s'expressa en el primer número d'EBS: "maldita la grasía qu'á ningun fill de sa mare li farien unes cuantes *pitonaetes*" (EBS, 73).

Com demostren aquestes paraules, EPM i EBS recorren a la sàtira per denunciar les injustícies i els abusos comesos per personatges amb poder de decisió en la política local, la de València ciutat. Ho fan amb enginy, humor i molta ironia. I és que, d'acord amb Josep Navarro Cabanes, el periodisme valencià del moment es divideix:

en tres classes ben definides: el satíric, de política local i costums, ingenios, humorístic; el lliterari-històric, seriós, de política valencianista saonada; i el bilingüe, chavacá, d'idees avançades i notes sicaliptiques a tot past. (Navarro Cabanes, 7)

Tot i això, EPM s'afanya a recordar que, "encara que periòdic satíric, son prinsipal lema es la *chustisia*" (EPM, 61). Amb tot, devia ser la ridiculització el que menys agradava als personatges qüestionats. Potser per aquesta raó, els autors signaven –si ho feien– amb pseudònims, per bé que, amb la ironia que els caracteritza, els redactors s'excusen amb el motiu següent:

no comprométer el nòm de nostres verdaders redactors, ó millor dit, colaboradors, si per desgrasia la publicació no tinguera éxit, y el ser, cuant les composicions hachen cridat l'atensió del públic, molt mes desichats de coneixerse els seus nòms (EPM, 2).

Segons Givanel i Mas (504), sí que tingué èxit i fins i tot es van reimprimir alguns números a causa de la gran demanda. Navarro Cabanes (63), per la seua banda, va afirmar que del primer número es va fer una segona edició. Tanmateix, es desconeixen les xifres concretes del tiratge i resulta sospitós que EPM no se'n fera ressò en els primers números si tenim en compte que era una pràctica periodística habitual (Martínez i Bordería, 129). En aquesta línia, tot i que ens sembla exagerat, llegim al nostre setmanari: "saben [els nostres subscriptors] que som chent qu'estém patint fa ya tems un gran constipat de bolchaca, que per lo llarc pòrta visos d'haberse constituït ya en crònic" (EBS, 154).

Per dur a terme el projecte periodístic, Constantí Llobart, com a director d'EPM i EBS, s'ajuda d'un grup de col·laboradors que signen amb pseudònims, com anuncien que ho faran en un full solt titulat "Tutti contenti," que serveix alhora per anunciar-ne l'aparició. El full degué repartir-se mesos abans de la publicació, com s'afirma en el primer número d'EPM:

Pasaren, com he dit, moltes semanas y molts mesos desde aquella fecha, vingué primer qu'ell [el pare Mulet] el consabut permís, lo cual com era natural, donà lloc á que tota Valensia esperara l'aparisió d'este periòdic (EPM, 4).

Els estudiosos, que han coincidit a definir el grup de Llombart per “la seua humil extracció social, el seu autodidactisme, el seu republicanisme i la seua afecció a la poesia festiva i caricaturesca” (Sanchis Guarner, 55), identifiquen els noms de “Josep d'Orga, Josep Bodria i Roig, Josep F. Sanmartín i Aguirre, Antoni Palanca i Hueso, Víctor Iranzo i Simon, Lluís Cebrian Mezquita, Ricard Cester, Josep M. Puig Torralva, etc.” (Simbor, 353). D'entre aquests, podem afirmar que Josep F. Sanmartín degué ser el màxim col·laborador d'EPM i EBS perquè, a més de correspondre-li l'autoria de moltes de les biografies de la secció “Melonar de Valensia,” és autor també d'algunes poesies com “Carnistoltes” (EPM, 43-44), publicada ja el 1876 en el recull *Cuentos vells y baralles noves* (Sanmartín i Aguirre, 17-21). Vicent Guillot, segons l'*Enciclopèdia Catalana*, també col·laborà en EBS. En una ocasió signa l'article amb el seu nom real (EBS, 249). No ha d'estranyar, doncs, que col·laborara en altres ocasions. Així i tot, sens dubte, Llombart degué ser l'autor de la major part dels textos que s'hi publicaven, no debades era el director d'aquest projecte, una de les empreses periodístiques de major incidència en la seua trajectòria.

Un altre dels aspectes formals el constitueix l'estructura, que en el cas d'EPM i EBS és bastant regular, ja que els continguts s'ordenen en seccions: “Trósos y mósos,” “Indirectes,” “Epigrames,” “Carta de Madrit,” “Carta de nòstre correspònsal en la guerra,” “Tipos d'auca,” “Lletretes,” “Cuentos del yayo,” “Corréu,” “Última moda,” etc. En els articles introductoris que inicien cada número trobem: “La misió del pare Mulet,” “Les festetes y els festeros” o “El Pelocho,” entre d'altres. Llombart aprofitarà algunes seccions i les publicarà en forma de llibre. És el cas de *Tipos d'auca: retratos, carases y carasetes* (1878). També, el de *Cabótes y calaveres: Melonar de Valensia* (1877), publicat amb la col·laboració de Josep F. Sanmartín i Aguirre, en el qual es presenta la “galeria de personaches sélebres contemporáneos” d'EPM i EBS, ampliada per a l'ocasió amb nombroses personalitats. La seua publicació és anunciada en el número 12 d'EBS, aparegut el 28 de juliol de 1877. En l'índex alfabètic de l'obra, es pot comprovar l'autoria dels versos. Ara bé, n'hi ha sis biografies versificades del setmanari que, tot i recollir-se en l'obra, no figuren en l'índex, amb la qual cosa resulta impossible conèixer l'autoria d'aquests versos.⁴ La reutilització de textos, com hem vist amb la poesia “Carnistoltes,” també es produeix en el sentit contrari, en tornar-se a publicar un text que ja havia vist la llum.

Les seccions que conformen en major mesura la identitat del periòdic són els “trósos y mósos” i les “indirectes,” algunes de les quals bastant concises i directes. La ironia es manifesta, una vegada més, en els títols. Els “trósos i mossos” –allò fet de mala manera, amb afegitons, retalls– figuren en tots els números publicats, excepte en els dos extraordinaris, que, com hem dit més amunt, modifiquen completament l'estructura i els continguts habituals del setmanari. Són, realment, una crònica cultural de la València del 1877, gràcies a la qual podem resseguir “l'activitat teatral, els certàmens i les novetats literàries,” però també hi ha lloc –i molt– per a la crítica municipal sobre “el mal estat de la ciutat, les deficiències materials” i per als “comentaris de reprovació al voltant dels usos i costums dels ciutadans de València” (Martínez i Bordería, 124). En l'apartat següent veurem exemples d'aquests temes.

⁴ Són les biografies del Marqués de Campo –Josep Campo i Pérez–, Joan Vilanova i Piera, Josep Maria Fombuena, Bernat Ferrandis, Josep Franquero i Cabrera.

També atorga caràcter satíric al periòdic “La misió del pare Mulet,” que els lectors trobaran en els articles introductoris excepte en el número 1 d’EBS, en què s’amaga a l’interior potser per evitar que les autoritats vincularen tan prompte el “nou” setmanari al recentment censurat EPM. Aquesta missió apareix en tretze ocasions i, criticant tot de temes morals, polítics i culturals, provoca l’humor, ja que, entre altres raons, recorda al gènere dels sermons, tot i que en aquests textos la ironia és present: “No tinc mes remey que aconsellar-los, com ho tinc per costum, pera que en acabant fasen tot lo que yo els dic y no lo que yo fasa” (EBS, 121). En el mateix sentit trobem l’article “Les festetes y els festeros,” un “cuento de may acabar” sobre l’excés de festes a València, o “El Pelochó,” que en tres lliuraments fa un discurs ben sorneguer en defensa de la “bona fe” i la gran “disposició” del Marqués de Campo, sens dubte un dels protagonistes principals d’EPM i EBS. És sobretot en aquests textos inicials, en els trossos i mossos i les indirectes, on es trau el major suc als temes tractats.

El setmanari també incorpora altres seccions, com ara la “Carta de Madrit,” signada per El Tripero, un corresponsal probablement fictici que narra el malestar social de l’època (Martínez i Bordería, 124), sense poder, no obstant això, xafar el terreny polític:

Com el terreno polític me té vosté terminantment prohibit qu’el chafe, tancaré así la present, no siga qu’el señor fiscal d’imprensa fasa desapareixer *El Bòu sòlt* de la superfisie de la tèrra d’una *primera arrancando* (EBS, 150).

D’altra banda, la “Carta de nòstre correspòn-sal en la guèrra,” secció signada per Chimo Pastis, malgrat fer referència a un mateix tipus de text, la carta, que s’escriu generalment en prosa, es troba escrita en vers. I no resulta una decisió arbitrària perquè els dos primers versos diuen: “si m’antior fon en *bròsa* / escric la present en *verso*” (EBS, 157). Hem d’entendre per “antior” l’escrit titulat “La guerra turco-rusa” (EBS, 148), que és l’inici de la secció i, efectivament, està escrit en prosa. EPM i EBS recorren al vers amb assiduitat. De fet, en tots els números hi ha composicions poètiques que, sense abandonar la sàtira, juguen amb les paraules, el ritme, la rima... Els epigrames, per exemple, tan típics de la poesia popular humorística, són una pràctica constant en la publicació. Així mateix, les lletretes, els “cuentos del yayo” i els “corrú,” unes peces líriques sovint costumistes, contribueixen a donar l’amenitat que Llombart perseguia en el seu projecte; a més, que el fet d’incloure el vers en facilitava la lectura i permetia memoritzar estructures repetitives, estrofes i rimes.

Els títols de les seccions són, en general, irònics, com ara “Última moda” en clara al·lusió a l’última hora dels periòdics de notícies, com pot ser el *Diario de Valencia*. En el nostre setmanari, en canvi, la seriositat de les notícies no és tanta. L’entreteniment, doncs, és un dels objectius principals d’EPM i EBS. Per això, s’inclouen també endevinalles i xarades, una variant en què cal endevinar un mot combinant síl·labes a partir de les indicacions que s’hi donen. Més encara, quan s’anuncia la secció “Tipos d’auca” es diu que “servirán pera donar mes amenitat al semanari este y pera divertir, com es consiguiènt, al públic” (EBS, 78).

En resum, i per tal de tancar aquest punt, direm que els aspectes formals d’EPM i EBS coincideixen amb les característiques de la “premsa d’espardenya,” és a dir, un format reduït, generalment de huit pàgines presidides per un gravat. El títol del setmanari agafa el nom del frare dominic Francesc Mulet, l’escriptor de poesies satíriques i profanes del segle XVII, concebudes amb l’objectiu d’impartir doctrina des d’un punt de vista popular i irònic. Com hem dit, la publicació fou suspesa per imperatiu legal –arran d’una caricatura del rei Alfons XII– i va haver de canviar de nom, de manera que també EBS recorre a la ironia en prendre el títol de l’expressió popular “donar més faena que un bou solt.” Pel que fa als continguts, s’estructuren en seccions més o menys fixes, entre les quals destaquen els “trossos y mossos,” les

“indirectes” i els articles introductoris del pare Mulet. Per a dur endavant aquest projecte periodístic, Constantí Llobart, com a director, s’envolta d’un grup de col·laboradors, que signen amb pseudònims, dels quals Josep F. Sanmartín i Aguirre devia ser el principal, tal com demostra l’autoria d’alguns textos que foren publicats en format de llibre bé abans o després de l’aparició del nostre periòdic.

4. Temes tractats

En el “porga-ma-manifest ó lo que siga” del número prospecte (EMP, 3-5) s’anuncia la imminent arribada del frare –això és, de la revista– amb una advertència ben clara: “Ya vorán, ya vorán vostés si mòi mala polseguera” (EPM, 4). Quan hi arriba, en el segon número (EPM, 9-16), comencen, si no les crítiques, almenys els advertiments. Després de presentar-se a si mateix “com á bòn valensià” es queixa de l’opulència, de “l’acompañament de bombo y platillos, que tan en mòda s’ha posat entre nosatros,” i avisa que si se segueix per aquest camí vindrà el dia “en que podent riures els valencians de tots, se riuran tots de nosatros” (EPM, 10). Estem parlant, per tant, d’evitar la burla, la humiliació, al poble valencià.

L’objectiu del frare –en definitiva, la funció del periòdic– s’explicita en un article titulat “Pera qué servix «El Pare Mulet»,” a propòsit de les crítiques rebudes per part de la premsa:

En primer llòc, pera defendre la chustisia; en segon pera denunciar abusos vinguen d’ahon vinguen; y en terser pera donar á conèixer á sèrts personaches qu’han segut sempe enemics dels interesos del pòble, en el sant fi de qu’este els conega y se lliure de ses garres, pues no hiá còsa pichor que la opiniò pública indigná, y bò es anar formant la opiniò perque en son dia puga reclamar chustisia dels referits (EPM, 59).

L’explicació és ben contundent i, també gosaríem dir, actual: defensar la justícia, denunciar els abusos i assenyalar els enemics dels interessos del poble. Una tasca com aquesta és evident que no pot defugir la política; tanmateix, diuen, “no es la sehua misiò ficarse en l’escabrós camp de la política; son lema de periòdic *impolític* l’aparta d’este terreno,” ja que, referint-se a la censura, tenen present “el llepis ròch del fiscal ó la denuncia qu’el condenaria á una mòrt pronta y segura” (EPM, 25). Heus ací la ironia: dir que no parlaran de política i, al contrari, parlar-ne. Al cap i a la fi, “amb tot i llegir-se «semanari impolític», era tanta la política que feia, que fou suspès” (Givanel i Mas, 504).

La política, per tant, és un tema central en les pàgines del periòdic i es materialitza en aspectes com l’abús de poder, la corrupció i el tràfic d’influències. Així mateix, el nostre setmanari tracta també unes altres qüestions: la religió, la tauromàquia, la cultura entesa en un sentit ampli i els costums. EPM i EBS aborden aquests temes amb la sàtira i la ironia constants. Tant és així, que s’hi refereix en els termes següents: “Es tan difisil fer riurer á uns, sinse qu’heu plòren atres, qu’en el dia de hui, agarrar la ploma equival á posar les costelles en capella” (EBS, 253). Segons el DCVB, l’expressió “posar en capella” significa ‘instal·lar en la capella de la presó un reu condemnat a mort, devuit hores abans de l’execució’, amb la qual cosa podem deduir que es refereix a morir; una afirmació, indubtablement, exagerada. Com potser ho és també la transcripció que es fa d’una de les suposades cartes anònimes rebudes: “Allá en donde lo encontremos le mediremos las costillas sin consideracion de ninguna especie” (EBS, 291).

En primer lloc, l’objectiu d’enfrontar-se amb els poderosos és tornar per los furs del dret públic, violats fá ya temps per mes de quatre paixarells, qu’encastellats en sa sobèrbia posició mes ó manco ofisial, han sabut sostindres á tot vent abusant en lo machor desparpajo de la hasta hara, credulitat

de nostre pòble, servintse d'ell com d'el escabell pera alcansar sons particulars fins (EPM, 25).

En realitat, aquest enfrontament i les crítiques als abusos de poder cristal·litzen en la figura de Josep Campo i Pérez, el Marqués de Campo, el valencià més poderós de l'època, qui rep la major part de les crítiques i burles, que es refereixen als assumptes següents:

La explotació del gas per un marqués de nou cuño; á la oposició qu'este señor marqués fá á tota millora pública en nòstra ciutat, sempre qu'ell no intervinga; al seu *patriotisme* en la cuestió del port; á la caixa del banc de *crédito y fomento*; al mal servici de la empresa dels ferròs-carrils d'Almansa á Valensia y Tarragona; á la mala qualitat del tabaco qu'es ven en los estancs (EPM, 26).

El Marqués de Campo és, sens dubte, el personatge públic més criticat, a causa de la seua influència, per tal com va participar –i va fer negoci– en moltes de les reformes urbanístiques de la ciutat: l'aigua potable, la il·luminació de gas, els eixamples, la reforma del port... I les pàgines d'EPM i EBS ressegueixen la seua activitat, com ara en la Societat Valenciana de Crèdit i Foment, que fundà el 1846, o en la Societat dels Ferrocarrils Valencians, que va crear el 1850, i gràcies a la qual es va promoure la construcció dels ferrocarrils.

El sobrenom “Marqués de nuevo cuño” (EPM, 38) es deu al fet de ser el primer títol que atorgà el rei Alfons XII, el 1875, qui el va nomenar també senador vitalici. És precisament la influència del Marqués el que critiquen EPM i EBS amb insistència: “Pero á fé que de Campo tenim que dir estes y moltes còses mes, que no se nos quedaran en lo tinter” (EPM, 30).

I, en efecte, el sobrenom es llig en molts dels “trossos i mossos”: “Tenim que donar al públic una nòva pròba dels sentiments caritatius que abruga el marqués de nuevo cuño, á qui tant deu Valensia” (EPM, 38). En relació amb el “tren corrèu de Madrit” denuncia que el cap de l'empresa ha decidit eliminar els “coches de tersera,” és a dir, els dels pobres. Una denúncia que, segons EPM, aplaudeix el públic i fins i tot alguns periòdics se sumen a la campanya per tal de recuperar aquests “cotxes” (EPM, 47). De tota manera, les crítiques no són només per a Josep Campo, sinó també per al seu germà, Andreu Campo, que des de 1868 fou el gerent de l'empresa del ferrocarril. Servisquen com a mostra les indirectes de la pàgina 96, totes adreçades a Andreu:

¿Quina es la causa de qu'els empleats antics [*sic*] de la referida empresa son espulsats [*sic*] de la companyia apesar de sa bona conducta, nomenantse en son lloc atres de no tan bons antecedents, com ho pròben les contínues *faltes* que se nòten al retirar els equipaches y mercansies? (EBS, 96).

A més del ferrocarril, hi ha l'“Empresa de Gas-Campo” que abasteix de llum la ciutat tot i les nombroses queixes, com ara que a Russafa la il·luminació era pràcticament inexistent. Però la solució, lluny d'acontentar els veïns, els perjudica: “No sòls el gas, hasta el faròls s'ha fet endur de Russafa!” (EBS, 95). És més, els redactors afirmen temps després que

s'han acostat á nòstra redacció varios vehins del carrer de Rusafa y les seues afòres, queixant-se amargament de qu'els pòcs faròls qu'en dit carrer existixen no s'ensenen hasta les sèt y quart de la nit, es dir, un hóra despues de ferse fosc (EBS, 250).

La sàtira es fa notar, una vegada més, en el nou sobrenom amb què EPM bateja Josep Campo: “Don Pepe el Pelat” (EPM, 56). I Andreu Campo, en conseqüència, serà el “Pelat número dos” (EBS, 96). Els tres lliuraments del “Pelocho” posen de manifest, amb molta sorna, la “gratitud” que li expressa EBS: “Demandar en lo Pelat mes bons sentiments y mes lliberalitat, es com demandar garròfes á un llimoner,” perquè “si

poguera administrarnos hasta el aire que respiremos, ho faria de molt bona gana” (EBS, 210).

La denúncia dels abusos de l'oligarquia deixa veure de forma nítida la societat de classes, a la qual el setmanari critica cruament. Per exemple, respecte d'un mestre d'escola a qui deuen vint-i-dos mesos de la paga, s'afirma que “hasta els sèrdos, pareix que son así preferits á les persones, cuant estes son pòbres” (EBS, 88). Les ratlles següents són un bon termòmetre de la situació social d'aleshores, en què la distinció de classe es manifesta fins i tot després de la mort:

En los coches fúnebres, com si fora una espècie d'insult á les families pòbres, campechen uns rotulets molt sandungeros, ahon se llich en lletres bastant gròses: *Primera clase, Segunda clase, Tercera clase...* y no sabem hasta quin número mes, que maldita la gracia que tenen, pues hasta despues de mòrtes, tendixen a posar de relieve, lo cual no deixa de ser ben pòc caritatiu, la inferioritat de clase de les persones meñs acomodaes (EBS, 134).

Aquesta inferioritat, en canvi, no es produeix en el pagament dels impostos. En l'article titulat “Lo qu'es paga per viurer” (EBS, 132-133), EBS fa un al·legat contra l'excés d'impostos des del punt de vista, és clar, dels pobres. Perquè la línia editorial del nostre periòdic no dubta a situar-se en la trinxera per defensar aquesta classe social i, conseqüentment, criticar les superiors. En aquest sentit, EBS es burla de la Societat Econòmica d'Amics del País de València en anomenar-la “Susietat” a causa de la brutícia que s'acumulava en els balcons de l'edifici (EBS, 78).

Com hem assenyalat adés, la religió és un altre aspecte que ocupa les planes d'EPM i EBS. En reproven, sobretot, la hipocresia i recorden la impunitat de què gaudien els religiosos (Martínez i Bordería, 123). No debades es consideraven anticlericals. En el paràgraf següent, el nostre frare, com a veu cantant de tot el grup, reprèn la conducta dels fariseus:

D'eixos beatos que dichunen tots los divendres á pá y agua mastegant chulles y botifarrons; [...] d'eixos hòmens qu'están ficats en totes les Chermants y Cofradíes, manco en les del progrés y de la sivilisació, que donen *marròcs* als pòbres y presten onses d'or al trenta y al cuarenta per sent; que no vòlen qu'es derramen la sanc d'els seus chermans y qu'afilen les dagues que tenen que ferirlos; que diuen que la sosietat está perduda y tiren de manco la inquisició, y que baix de la capa de la relicó son uns manteros que li la peguen al mes pintat (EBS, 76).

Així, censura el fals penediment, perquè “ferse beato y posarse caraseta de santet y engañar al próchim, aixè es un sacrilechi que serà castigat en l'atre mon en furgaes y pesics per los diables” (EBS, 77). A l'hora de tractar les festes a València i comentar les processons no dubta tampoc a ironitzar sobre la gent que hi participa: “No a fer ostensació del seu insultat lujo, sino, com Deu mana, á fer limosnes sinse que ningú ho vecha” (EBS, 83). El suposat pare Mulet, o siga algun dels redactors, assumeix el seu paper de frare i introdueix el lèxic propi del cristianisme com és el terme “croada,”

que se convesa *D. Andrés*, ya que tan incomodat pareix qu'está en els redactors d'*El Pare Mulet*, que no estém *asoles* en la *creuà* qu'ham mamprés contra l'interés del seu chermá (EPM, 47).

D'altra banda, l'actitud que adopten EPM i EBS quant a les corregudes de bous és ben clara: “No volguérem que hagueren toreros ni plases, ni públic qu'anara á presensiar tantes herechies” (EBS, 142). Es queixen del malbaratament de diners i de la manca de cultura d'aquest espectacle: “Estes funsionetes de sanc y de barbarie, qu'es diguen nacionals, pera la nòstra deshonra” (EBS, 84). En aquesta línia, sentència: “Hiá cuestiones en este sigle, que no tenen defensa, ni pòden defendres per mes que la costum

y els mals visis dels nostres antepasats les hachen fet moneda corrent.” I rebla el clau vaticinant la fi de les corregudes “cuant tots els espanyòls tinguen mes il·lustració” (EBS, 84). A més, el fet de publicar dos números extraordinaris per a tractar el tema palesa l’interès dels redactors.

Per comprovar-ne l’abast, fixem-nos en l’article “Tóros y... cañes ó el ultim dia de Sagunto” (EBS, 165-67). Parlant del conflicte viscut a la plaça de bous diu que s’assemblava a l’“últim dia de Sagunto,” un quadre pintat per Francisco Domingo Marqués el 1869, que recordava la destrucció de Sagunt el 219 abans de la nostra era, després de huit mesos de setge per part de les tropes cartagineses dirigides per Aníbal. Els habitants preferirien morir o llançar-se al foc que arrasava la ciutat abans que sotmetre’s a l’invasor. Llavors, la crítica a la tauromàquia arriba al punt de vincular-la a una era anterior a la nostra i als bàrbars. I tot seguit assenyala que

únicament una diferencia es notà: qu’allò fon en temps d’els bárbaros y en defensa de la pàtria, y asó es tan sòlamens per divertirse en fer *toros*... y cañes, y en plena época d’els fèrro-carrils, el vapor, la electrisitat y la imprenta, es dir, en l’ultim tèrs del sigle XIX! ¿Es pareix á vostès qu’ham adelantat pòc els espanyòls? (EBS, 167).

Per a EPM i EBS, la tauromàquia és un espectacle innecessari i incívic. El titllen sense dubtar-ho d’heretgia i de barbàrie. En el segon número extraordinari, que com hem dit s’ocupen en exclusiva de les corregudes de bous, el signant Traga-Ripios s’adreça a Llombart perquè valore la seua posició respecte de la tauromàquia: “Volguera que vosté, señor director, fora partidari d’este chènero d’espectáculs” (EBS, 259), cosa que palesa l’oposició de la publicació a aquest tipus d’espectacles.

Així mateix, la cultura és un tema cabdal per al director d’EPM i EBS. La major part dels comentaris es troben en els “trossos i mossos.” Rarament hi ha un número en què no se’n parle. Constantí Llombart es preocupa per les obres teatrals que es representen a la ciutat, anuncia algunes funcions i les valora una vegada representades. D’acord amb EPM i EBS, hi havia quatre teatres a València: el “teatro d’El Embolic, vullc dir, d’Apolo” (EPM, 22), el teatre de Russafa, el de la Princesa i el Principal. Tot i això, la nostra revista es queixa sovint de la manca de resposta per part del públic i de les dificultats per a dur endavant una política cultural estable referida als teatres. De fet, els cicles teatrals són alterats moltes vegades per canvis en la direcció o per la suspensió de representacions: “El teatre d’Apolo tancá ses portes pera obrirles, segons es despren d’un remittit firmat per els empresaris, el dia 10 d’este mes. Esperem” (EBS, 102).

Convé apuntar, a més a més, que totes les obres que s’esmenten són en castellà, un fet que va en la línia del que diu Simbor sobre la producció literària en català: “Continuava els conreu ocasional de la poesia i l’absència de narrativa i teatre culte” (Simbor, 355). Això s’explica, segons aquest mateix autor, per dues raons:

L’intent de guanyar per al teatre en català un estatus normal en la programació implicava no sols la voluntat de l’empresari sinó també l’assistència necessària del públic (Simbor, 368).

Malgrat aquestes dificultats, Constantí Llombart estava interessat a revitalitzar el teatre. Ho demostra el seguiment que en fa en gairebé tots els números. En paraules de Vicent Salvador:

Llombart es va preocupar força pel teatre, com a gènere de gran acceptació popular a la València d’aleshores [...] preconitzant-ne la dignificació i l’ampliació temàtica amb la incorporació del drama històric i de la comèdia de costums (Salvador, 120).

En conseqüència, EBS descriu l’estat de desolació en què es troba el circuit literari teatral a la ciutat de València:

Ni qu'asò fora un convent. Ni el Prinsipal, ni la Princesa, ni el del carrer de Rusafa, ni el d'Apolo; quatre teatros que tenim, y ningú d'els quatre en l'actualitat funsiona. Hasta l'*Skatig Rink*, que venia ultimament servint al públic de distracció, ha tancat, lo manco hasta el Setembre, ses portes. De manera qu'en una siutat tan culta, tan populosa... y tan, etsètera y demés, probablement en tot lo restant de l'estiu no es còsa fàcil el presensiar ninguna clase d'espectàculs, pagant per supòst, d'els qu'en atres poblacions disfruten (EBS, 175).

Si entenem la cultura en un sentit ampli, hem d'encabir en aquest mateix tema un aspecte que la publicació de Llombart repassa habitualment: la reforma urbanística de la ciutat com a símbol de modernització. En aquesta línia, les pàgines del periòdic fan referència, de forma especial, a l'enderrocament de la llotja de l'oli (EBS, 201), però també al mal estat de camins i carrers que, quan plou, resulten impracticables, i a les diverses reformes urbanístiques:

Es una vergoña qu'el Achuntament no hacha portat á efecte per complet la reforma de les Alameretes de Serrans [...] ¿per qué no se pòrta á efecte la proyectá reforma? Suposem que no será per falta de menuts, pues cuant tan grans cantitats destina l'Achuntament pera... *etsétera y demés*, no deuen faltar en ses caixes dinés pera estes òbres de utilitat pública. (EPM, 62).

Segons Martínez i Bordería (128), “aquest discurs vinculat a la urbanitat capitalina tenia un antecedent que val la pena citar: *El Tío Nelo*.” Es tracta d'una publicació satírica de 1862, escrita en valencià d'espardenya, que Constantí Llombart devia tenir ben present per tal com presenta una estructura quasi idèntica a la del seu periòdic amb textos, també, ara en prosa, ara en vers. En els números del 14 al 18 d'*El Tío Nelo* hem pogut constatar l'existència de dos versos introductoris situats baix de la capçalera, que diuen: “L'òbra de les Platerías / ¿durará encara molts dies?.” Resulta revelador, doncs, que Llombart repetisca aquest recurs: “¿Encá está la Llòncha en pèu? ¿Pues ni l'òbra de la Sèu!!!” (EBS, 201). I és que EPM i EBS també aborden aquest tema amb ironia: després d'exigir sense cansar-se l'enderrocament de la llotja de l'oli i aconseguir-ho per fi, hi escriu una oda *in memoriam*, en la qual es “lamenta” i plany la seua “mort” (EBS, 240-241). El paral·lelisme, per tant, és evident.

Finalment, el setmanari parla dels costums i, com no podia ser d'una altra manera en aquest periòdic, els satiritzen i critiquen. Val a dir que el costumisme s'inaugurà a València a partir de la fundació d'*El Mole* de J. M. Bonilla, i agafà volada ben prompte en els periòdics, com demostren EPM i EBS en vincular algunes “tradicions” a la manca de civisme i d'educació. En relació amb les festes, critiquen l'excés de dies i algunes celebracions. Així, acabades les festes del Corpus, es lamenta amb sorna que els valencians han d'esperar quinze o vint dies per tornar a celebrar alguna festa:

y ya pera una porció de dies (¿quinse ó vint lo manco!) á esepció d'alguna qu'atra de carreró, no tenen els valencians, en pròu sentiment de la seua ánima, ninguna festeta ahon poder destráures un rato (EBS, 171).

Pel que fa a la celebració de Carnestoltes, EBS ens ofereix una crònica de la d'aquell any 1877 i ens deixa saber de quin peu coixeja:

No cal dir pera res els mamarrachos y drapets bruts qu'ixen estos dies á relluir per eixe mon, porque seria còsa d'afrontar al sòl de mich dia, dir así tot lo que diu, cuant en l'Alamera, en los cafens y salonets de ball, ne fa de les seues lachent de trò, que per desgrasia abunda, y que rarament deixa algun añ de produir funestes consecuensies (EBS, 82).

Més encara, apunta el costum de disfressar-se de llaurador i ridiculitzar aquest col·lectiu social:

¿Els pareix á vostés qu'es digne de Valensia, anar disfrasats de lauraors, fent el porc (perque no els cuadra millor atre calificatiu) portant safanories, naps, pells de conill, basinilles y atres *equivocos* mes indesents; parlant com uns animals, saltant com uns beduinos y tirantse damunt de les fadrines com troná de mal granís? (EPM, 52).

D'aquesta manera, el frare es pregunta sí realment això són llauradors i es queixa de la deshonra que els fan:

¿Son així? ¿Han sigut may aixina els llauraors d'esta terra? ¿Cuánt han portat damunt eixos rosaris de pilotetes d'*á dos*, y eixos escapularis de madames de carreró? ¿Son ni han sigut may tan deshonrats? ¡Entonses, fóra eixos mamarrachos que nos fan caure la cara de vergoña dabant de cuansevol estrancher, dabant de tota persona desent! Si les castums [*sic*] d'un pòble señalen la sehua ilustrasió, la costum de disfrasarse de llauraors en la nostra terra, nos señala la ilustrasió de la barbarie y de la immoralitat (EPM, 52).

Cal subratllar, respecte d'aquest fragment, la preocupació sobre la visió que donen els valencians de cara als forasters: “Nos fan caure la cara de vergoña dabant de cuansevol estrancher.” Perquè, és cert, EPM i EBS addueixen sovint la impressió que els forasters es poden formar dels nostres costums: “¿Hasta cuant la tersera siutat d'España consentirá qu'en tan ridicules costums se forme mal consèpte d'ella?” (EBS, 198). Una dèria que Llombart i el seu equip compartien pel que fa a recuperar el prestigi de la ciutat.

Comptat i debatut, els temes que analitza el setmanari de Llombart es poden reduir, a grans trets, a cinc: la política, la religió, la tauromàquia, la cultura i els costums. El primer, com hem indicat, és el tema central del periòdic. Es critica l'abús de poder per part de l'oligarquia, el tràfic d'influències, els negocis de la minoria a costa de la majoria (amb diners públics, és clar). Totes aquestes crítiques es materialitzen en la figura del Marqués de Campo, que no debades era el personatge més influent de la València del segle XIX. A més, aquesta situació d'abús deixa veure la societat de classes, ben marcada en aquell temps, sobre la qual EPM i EBS no estalvien comentaris. Així doncs, per més que s'autoproclamen “impolítics,” és ben evident que en feien, de política; cosa que palesa la ironia de la publicació.

D'altra banda, la religió és tractada per a atacar els sectors religiosos, als quals acusa d'hipòcrites. Així, reprèn els fariseus que prediquen consciències i vénen vinagre. La tauromàquia és per a la redacció del periòdic un espectacle grotesc impropï de l'època en què viuen i al qual hom dedica massa diners. Els dos números extraordinaris se n'ocupen en exclusiva amb tot de crítiques i to burlesc. En el cas de la cultura, la publicació ressegueix l'activitat teatral de la ciutat, inestable i poc apreciada pel públic. El seguiment evidencia que l'oferta de representacions en català era nul·la. A més, s'ocupa de l'urbanisme a la manera d'*El Tio Nelo*, això és, associant la reforma urbanística de València a la modernització i, per descomptat, amb la dosi inevitable de sorna. Finalment, posa en tela de judici l'excés de festes i uns costums que, en opinió dels redactors, no contribueixen a millorar la imatge de València de cara als forasters. Per acabar, val a dir que els temes tractats relacionen EPM i EBS amb una altra publicació satírica, *El Mole*, una revista també anticlerical que va donar testimoni anys enrere del mal estat en què vivien els llauradors, va denunciar les desigualtats socials, l'opressió de classe, la manca d'atencions a l'intel·lectual i el precari funcionament de la cultura (Balaguer, 73).

5. Ideologia i adscripció identitària

A grans trets, la ideologia que traspuen les pàgines d'EPM i EBS gira al voltant de quatre aspectes fonamentals: l'anticlericalisme, el republicanisme, la crítica a la tauromàquia i la confrontació amb l'oligarquia. Com acabem de veure, el nostre setmanari critica la hipocresia dels sectors religiosos i considera la tauromàquia com un espectacle inútil i incívic. Quant al republicanisme, EPM i EBS no en fan mai una defensa explícita –altrament, haurien tingut problemes amb la llei–; tanmateix, la publicació de la caricatura del rei Alfons XII i alguns comentaris subtils no deixen cap dubte respecte de la figura del cap de l'Estat:

En ma casa ya ni se fa cas omís de *sota*, *caball* ni *lo atre*, pues este últim encara qu'hasta hui no l'ha suprimit mes qu'en part, vach á suprimirlo del tot á la machor brevetat, perque la bolsa va baixant y no presta pa tants *requisitorios* (EBS, 188).

Tot això, lligat a la defensa de les classes populars, la denúncia de les injustícies contra el poble i l'enfrontament amb les estructures oligàrquiques de poder, dona compte del progressisme del periòdic.

Pel que fa a l'adscripció identitària, encara és massa prompte per parlar de valencianisme entès en sentit polític. Podem parlar, en canvi, de valencianitat o d'un incipient regionalisme, conformista amb l'estructura administrativa i política de l'Estat espanyol, que al·ludeix a la identitat valenciana sense contradir l'*statu quo* d'imposició de la llengua i la cultura dominants. Ens referim a la identitat dual. Com a mostra, pensem en l'arbitrària divisió de l'Estat en províncies, proposada el 1833 per Javier de Burgos. La nostra publicació no vacil·la a l'hora d'assumir-la com a pròpia, de manera que els redactors situen el municipi d'Altea "allá en la provinsia d'Alacant" (EBS, 154) i es refereixen a València com "esta dichosa provinsia" (EBS, 182).

Tot i que en alguna ocasió anomena el territori valencià com a pàtria, no hi ha dubte que la nació, per a EPM i EBS, és únicament l'espanyola. En efecte, ni la critiquen ni molt menys la qüestionen. Encara més, es reconeixen com a espanyols: "Nosotros els valents españòls" (EBS, 166). En conseqüència, el sentiment no pot ser un altre que el de pertinença a un mateix projecte nacional, si bé amb les particularitats que atorga la llengua pròpia dels valencians; un fet, al capdavant, que no suposa cap canvi respecte a la tònica de l'època.

Ara bé, lluny de les primeres valoracions sobre la Renaixença valenciana, Martínez s'afanya a deixar clar que

la Renaixença valenciana, però, no fou cap fracàs. Ben al contrari, permeté la recuperació literària de la llengua i aportà materials per a iniciar la recuperació de la consciència identitària. La Renaixença va actuar com a referent més immediat dels escriptors de les generacions de 1909 i 1930, els quals promouran societats culturals i polítiques que posen les bases del valencianisme polític (Martínez, 146-147).

En aquesta mateixa línia, Roca rebla el clau i critica la visió poc profunda que s'ha fet d'aquesta època:

S'ha afirmat això i moltes altres coses, potser massa lleugerament: amb una mirada superficial, sense llegir molts dels seus escrits i sense tenir en compte la majoria dels condicionaments polítics, econòmics i culturals que imposava el període. Sense atendre, per exemple, al grau de consciència nacional que en aquell moment acreditava el poble valencià; sense considerar l'actitud que hi mantenien les seues institucions [...] al valencianisme no ja polític, sinó cultural; sense atendre, finalment, a les contradiccions i limitacions sociolingüístiques (Roca 2012, 80-81).

6. Model de llengua

L'orientació política i el model de llengua d'EPM i EBS entronquen amb altres setmanaris anteriors. Els mateixos redactors ho afirmen en vincular el seu projecte a "un semanari, de la mateixa indole qu' *El Pare Mulet*, titulat *El Tio Nelo*" (EPM, 34). Perquè el model de llengua que adopten és el del "valencià que es parla," un model que Constantí Llombart dominava (Martínez i Bordería, 118).

És un valencià ortografiat a la castellana amb modismes propis del registre col·loquial i un llenguatge planer i amè, farcit d'estructures repetitives, com ara "tarará y tarará, tot ve á ser ú" (EBS, 80) o "feligresos meus rabuts y per enrabar" (EBS, 121). És possible que el setmanari es llegira en veu alta entre grups d'amics, amb la qual cosa les repeticions ajudaven a memoritzar, igual que en la literatura oral, els temes tractats i creaven una certa complicitat entre l'autor i els lectors.

A Constantí Llombart no li importava castellanitzar la llengua escrita perquè en feia un ús merament pragmàtic, proselitista: "La seua intenció és fer-se entendre per un destinatari popular al qual vol conscienciar perquè no es deixe dur per la situació, perquè no la tinga per irreversible" (Martínez i Bordería, 118). Com que vol explicar-se, ho ha de fer de la manera més entenedora possible i això és utilitzant grafies de la llengua dominant.

En primer lloc, les palatals africades sorda i sonora s'escriuen amb *ch*: "coches" (EPM, 47), "vach" (EBS, 188), "ròch" (EPM, 25), "llich" (EBS, 134), "hacha" (EPM, 62), "chermá" (EPM, 47), "*Chúquer*" (EBS, 221), etc. En segon lloc, la palatal nasal es representa sempre amb la grafia *ñ*: per exemple, "siñor" (EPM, 26), "engañar" (EBS, 77), "compañia" (EBS, 96) i "meñs" (EBS, 134). En tercer lloc, el grup *qu* seguit de vocal s'escriu també a la castellana, com ara en "cuatre" (EPM, 25). Igual ocorre amb la conjunció copulativa, que en comptes de ser la *i* llatina és la *i* grega. Tampoc no existeix la *ce* trencada ni la doble *essa* –només l'hem vista en un cas que després comentem: "essena." En aquest casos, s'opta per la *essa* simple. Finalment, la castellanització depassa els límits de l'ortografia i arriba al lèxic, amb paraules tan usuals com "pues," "hasta," "despues," etc.

D'altra banda, trobem manta expressions castelleses que contribueixen a l'humor: "castaño oscuro" (EPM, 55), "no dejará caer en saco roto" (EPM, 61), "no es oro todo lo que reluce" (EBS, 125), "donaria esquinaso" (EBS, 195), "vorém quien puede mas" (EBS, 222)... En altres ocasions, però, no ens expliquem el motiu d'introduir-les, si bé és cert que el fet de marcar-les amb cursiva pot indicar bé un referent compartit amb els lectors o bé que l'escriptor és conscient que es troba davant d'una expressió castellana: "curados de espanto" (EPM, 61), "ver, oir, oler, gustar y palpar" (EPM, 72), "la limpieza pública" (EBS, 92), "litigio" (EBS, 230), "aviso á quien corresponda" (EBS, 235), "salvo honrosas escepciones" (EBS, 255), "de la noche á la mañana" (EBS, 289)...

Ens crida l'atenció de forma particular les "espardenyaes," tan comunes en la premsa i la literatura popular, que segons el diccionari són les 'paraules o frases incorrectes dels valencians en parlar castellà', les quals els parlants les adapten fonèticament. Així, el so castellà fricatiu velar sord, representat per la jota i inexistent en català, es converteix en oclusiu velar sord: "siertos personaques" (EPM, 67). La finalitat és mostrar que aquell parlant no coneix el castellà, com demostra la fonètica i el lèxic d'aquest fragment:

Nada, pero tuve una picada que se me llevó cuasi todo un aparell, apesar de que un marinero que estaba á un lado dijo que se habia enganchado el am en una

llanchita de unos paseantes; pero yo no lo creo, porque fué picada d'algún pescado lo menos de dos arrobas (EBS, 139).

Hi ha, encara, dos elements que conformen el model de llengua d'EPM i EBS. Són els col·loquialismes propis la fonètica apitxada i les frases fetes. Pel que fa al primer, cal assenyalar la pèrdua de la *d* intervocàlica en el grup llatí –ADA: *creuà* (EPM, 47), *“arrancaor”* (EPM, 70) i *acomodaes* (EBS, 134), posem per cas. De més a més, hem d'apuntar lèxic del valencià central com ara *“cosconelles”* (EBS, 227) i *“prèmit”* (EBS, 264). Quant a les frases fetes, en trobem en abundància per tal com es tracta, ja ho hem dit, d'un setmanari satíric i, sobretot, popular: *“sóc gat vell”* (EPM, 52), *“tota pedra fa paret”* (EPM, 59) o *“moltes caneletes fan un siri pascual”* (EPM, 61). És especialment rellevant l'article *“De peixquera”* (EBS, 105-107), en què es produeix un diàleg farcit d'aquestes expressions:

el qu'es casa á sa casa; qui tot ho vòl, tot ho pèrt, y home peixcaor, bragases ó chuaor. Ell, li va dir: que gos que lladra, no mosega, y que qui trenca el vidre el paga, y el peix per la boca mòr.

Cada ovella en sa parella, li diguí yo pera consolarlo (EBS, 106).

A més de la castellanització ortogràfica, cal assenyalar la manca de cura lingüística i les vacil·lacions. A tall d'exemple, el mot *“escena”* s'escriu de tres maneres diferent: *“essena”* (EBS, 94), *“escenes”* (EBS, 131) i *“esena”* (EBS, 135). Igualment, els accents en paraules amb *“o”* i *“e”* obertes, no semblen seguir una regla: si en el número 11 escriuen *“guèrra,”* tres números més tard, en el 14, es llig *“guèrra.”* I no sembla un error perquè d'ara endavant ho escriuran així. El títol de la secció *“Última móda,”* per la seua banda, deixa d'accentuar-se en el número 16. O a l'inrevés: el nom de la secció *“Indirectes”* s'accentua gràficament a partir de la segona etapa: *“Indiréctes”* (EBS, 80). De més a més, revisant l'obra *Cabótes y calaveres: Melonar de Valensia* hem pogut comprovar que s'introdueixen canvis respecte dels textos apareguts a EPM i EBS. Així, per exemple, en el vers *“sense tindre may un sòu”* (EPM, 55) s'elimina l'accent. En aquesta línia, val a mostrar les paraules que Martí Mestre ha escrit sobre l'accentuació:

Era un dels aspectes més confusionaris de l'ortografia catalana del segle XVIII, que continuà encara al XIX, en part per la confusió existent entre accent i quantitat, herència de la tradició grecollatina, i per la dificultat afegida que suposava l'existència de dues classes de *e* i *o*, en relació al sistema castellà, que es tenia sempre com a punt de partida (Martí Mestre 2005, 216).

Més encara, el subtítol de l'obra *Melonar* aclareix que els retrats estan escrits en *“llenguache bilingue,”* un altre exemple de la concepció que Llobart tenia de la llengua. I és que, a més de les expressions castelles, EPM i EBS també incorporen versos i fins i tot un article sencer en castellà (EPM, 41-43), el motiu del qual desconexem.

Nogensmenys, a propòsit d'aquest model de llengua, castellanitzat sí, convé recordar que el català estava totalment marginat en l'administració i en els usos oficials, que els índexs d'alfabetització eren encara baixos i que la lectura d'obres en català resultava una feina gairebé impossible, amb la qual cosa s'havia perdut el referent ortogràfic propi. Manuel Sanchis Guarner va assenyalar la diglòssia com a conseqüència de la distinció entre l'alta cultura i la popular i, tot passant, aprofitava per recuperar les paraules de Ninyoles:

La dissociació entre la cultura literària, de caràcter aristocràtic, i la popular, en els segles XVI, XVII i XVIII, havia produït a València una situació de diglòssia sense bilingüisme: la llengua del País romanía ben viva, però relegada a l'ús col·loquial. Però cal no oblidar que, com observa R. Ll. Ninyoles, hi havia un conflicte social subjacent que s'hi reflectia, i per això, en arribar el segle XIX

s'altera el plantejament del conflicte lingüístic: «el problema no s'estableix només entre un nivell “culte” (d'expressió castellana) i un altre nivell “popular” (en llengua catalana), sinó també dins aquesta segona àrea lingüística. En efecte: la separació entre el català vulgar (“valencià”) i el català culte (“llemosí”), com a vehicles d'expressió “popular” i “culte,” tendeix a extremar-se durant tot aquest període. (Sanchis Guarner, 38)

I Antoni Ferrando, per la seua banda, apunta que en el vessant sociolingüístic, a més de la situació diglòssica sancionada legalment per l'Estat, es matenia també “la dicotomia *sermo rusticus*=valencià/*sermo urbanus*=castellà, consagrada per la Restauració” (Ferrando, 92).

En conclusió, Joaquim Martí Mestre, qui –recordem– ha estudiat la llengua dels segles XVI al XIX, ha qualificat el model lingüístic amb aquestes paraules:

En aquesta mena de textos i gèneres de vocació popular, premsa satírica i política, col·loquis, llibrets de falla, o sainets, predominaven clarament uns hàbits ortogràfics castellanitzats i una influència de la fonètica apitxada, que conduïen a una ortografia simplificada i allunyada de la tradició (Martí Mestre 2005, 205).

No obstant això, Martí ix en defensa de Llombart:

Amb tot, a favor de Llombart hem d'adquirir la seua escassa formació lingüística, la mancança d'un referent normatiu en el valencià de l'època, la disposició a reconèixer les pròpies errades, la voluntat de millorar, unida al seu entusiasme i dinamisme constructiu, i el fet que en cap moment no considerés el seu model lingüístic com a concloent (Martí Mestre 2005, 229).

7. Conclusions

En aquestes pàgines hem estudiat els setmanaris *El Pare Mulet* i *El Bou Solt* publicats l'any 1877 a València sota la direcció de Constantí Llombart. En el primer apartat, hem caracteritzat el context, marcat per la inestabilitat política i el sistema de la Restauració, que es basava en l'alternança en el poder, el bipartidisme i el caciquisme. Així mateix, hem apuntat les restriccions sancionades legalment en relació amb la llibertat de premsa, la qual cosa condicionava el periodisme del moment.

En segon lloc, hem descrit les característiques formals d'aquestes publicacions, tot distingint dues etapes d'acord amb el canvi de capçalera a què el director es veïe obligat com a conseqüència de la censura governativa, arran d'haver publicat una caricatura del rei Alfons XII. Hem explicat el motiu dels títols, que ajuden a concebre la finalitat satírica del setmanari. Hem vist que els continguts s'estructuren en seccions ara en prosa, ara en vers, entre les quals cal destacar els “trossos y mossos,” les “indirectes” i els sermons introductoris del pare Mulet. També hem intentat esbrinar qui formava part de l'equip de redactors i hem conclòs que, tot i que els escrits són anònims o van signats amb pseudònim, Josep F. Sanmartín i Aguirre degué el màxim col·laborador per tal com es demostra en obres anteriors i posteriors a 1877, publicades pel mateix Sanmartín.

En tercer lloc, hem vist que la ironia es manifesta, més enllà dels aspectes formals, també en els temes tractats, ja que, tot i anomenar-se “semanari impolític,” s'ocupa abastament de la política, amb tot de crítiques cap a la figura del Marqués de Campo, el valencià més influent i poderós de l'època. EPM i EBS també parlen de religió, tauromàquia, cultura i costums, uns temes que conformen una autèntica crònica social i cultural inestimable de la València de finals de segle XIX.

Així mateix, hem concretat, d'una banda, que la ideologia progressista d'aquest setmanari es basa en quatre aspectes fonamentals: l'anticlericalisme, el republicanisme, la crítica a la tauromàquia i la confrontació amb l'oligarquia política, que pretenia

absorbir tots els negocis civils. D'altra banda, quan a la identitat, hem situat el nostre periòdic en un incipient regionalisme conformista, però, amb l'estructura administrativa i política de l'Estat espanyol, que al·ludeix a la identitat valenciana sense contradir l'*statu quo* d'imposició de la llengua i la cultura dominants. I hem qualificat la identitat com a dual.

Finalment, hem fet notar que el model de llengua es fonamenta en una ortografia castellanitzada que arriba al lèxic amb mots tan habituals com “pues,” “hasta” i “despues.” El llenguatge, com hem vist, és popular, amb trets d'oralitat com ara les expressions pròpies del registre col·loquial. De fet, els col·loquialismes es corresponen amb la dialecte del valencià central i la fonètica apitxada. De més a més, hem advertit la manca de cura lingüística i les vacil·lacions, però també la riquesa en frases fetes.

Per tot plegat, doncs, cal valorar el mèrit que suposava publicar en català. Concretament, per tres motius. En primer lloc, per la censura generalitzada, que els periòdics esquivaven com podien. En segon lloc, perquè no resultava rendible: en EBS s'afirma que “en nòstra pàtria y particularment en Valensia, els escriptors que no contenen atre recurs que son inchènit, se mòren de fam” (EBS, 175), i s'apunta a més que el tiratge d'obres valencianes és reduït, més encara en comparació amb les castellanès, que podien vendre's també a Amèrica.⁵ I en tercer lloc, perquè el procés de substitució lingüística a mitjan segle XIX passà a ser vertical i començava a afectar unes classes socials que fins aleshores s'havien mantingut monolingües, les populars.

⁵ Les limitacions del circuit literari afecten tota la premsa en general. Com a mostra, les paraules sobre la revista *Valencia ilustrada*: “están empeñats en sostindrel á fòrsa de tota clase de dispendis y sacrificis” (EBS, 184).

Obres citades

- Balaguer, Enric. “Una revista popular valenciana. *El Mòle* (1837 i 1840-41).” *Caplletra* 4 (1988): 69-78.
- Blasco, Ricard. *Constantí Llombart i “Lo Rat-Penat. Periòdich Llitterari Quincenal” (1884-1885)*. València: Diputació de València, 1985.
- El Bou Solt: semanari impolític*. València: Chusep M. Blesa, 1877.
- El Pare Mulet: semanari impolític y Bòu solt*. València: Chusep M. Blesa, 1877.
- Ferrando, Antoni. “Llengua literària i actitud política en Teodor Llorente. A propòsit de *Cartes de soldat i Pro patria*.” *Caplletra* 4 (1988): 91-112.
- Ferrando, Antoni & Miquel Nicolàs. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial UOC, 2011.
- Figueras, Narcís & Joaquim M. Puigvert. “Alfabetización y castellanización de las clases populares catalanas en plena Renaixença literaria. Las memorias personales de un masover del siglo XIX.” En Òscar Jané, Eulàlia Miralles & Ignasi Fernández eds. *Memòria personal. Una altra manera de llegir la història*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2013. 165-174.
- Givanel i Mas, Joan. *Bibliografia catalana: premsa*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 1937. Vol. 2.
- Luis, Jean-Philippe. “España y los modelos occidentales de nacimiento de la política moderna.” En Emilio La Parra López ed. *El nacimiento de la política en España (1808-1869)*. Madrid: Editorial Pablo Iglesias, 2012. 51-68.
- Martí Mestre, Joaquim. “Constantí Llombart i la llengua.” En Vicent Josep Escartí & Rafael Roca eds. *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005. 200-231.
- . *Diccionari històric del valencià col·loquial: segles XVII, XVIII i XIX*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006.
- Martínez Gallego, Francesc-Andreu & Enrique Bordería Ortiz. “Llombart als papers periòdics: històries d’un liberal a la xàquera vella.” En Vicent Josep Escartí & Rafael Roca eds. *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005. 110-135.
- Martínez Sanchis, Francesc. *Periodisme local i comarcal. La comunicació valenciana de proximitat*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.
- Navarro Cabanes, Josep. *Catalec bibliogràfic de la premsa valenciana escrita en nostra llengua y publicada en Valencia: 1586-1927*. València: Editorial Diario de Valencia, 1928.
- Pérez i Moragón, Francesc. “Constantí Llombart, el pobre de les grans empreses.” En Vicent Josep Escartí & Rafael Roca eds. *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005. 36-53.
- Roca, Rafael. “Les relacions entre Teodor Llorente i Constantí Llombart.” En Vicent Josep Escartí & Rafael Roca eds. *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005. 78-109.
- . “La posteritat de Teodor Llorente.” En Rafael Roca ed. *Teodor Llorente, cent anys després*. Alacant: IIFV, 2012. 73-89.
- Salvador, Vicent. “El pensament lingüístic-literari de Teodor Llorente.” *Caplletra* 4 (1988): 113-122.
- Sanchis Guarner, Manuel. *El sector progressista de la Renaixença valenciana*. València: Institut de Filologia Valenciana, 1985 [1a ed. 1978].
- Sanmartín i Aguirre, Josep F. *Cuentos vells y baralles noves*. València: Carles Verdejo, 1876.

- Simbor, Vicent. "La Renaixença i la normalització literària." En Ferran Carbó, Ramon X. Rosselló & Josep Lluís Sirera eds. *Escalante i el teatre del segle XIX. Precedent i pervivència*. Barcelona/València: PAM/IIFV, 1997. 347-373.
- Soria, Carlos. "La ley española de Policía e Imprenta de 1883." *Documentación de las Ciencias de la Información* 6 (1982): 11-40. Disponible en línia: <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/inf/02104210/articulos/DCIN8282110011A.PDF> [data de consulta: 12-04-2014].
- Yanini, Alicia. *El caciquisme*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1984.